

léphet egyikből a másikba a majdani olvasó. Erre szövegszerű utalás is akad, az egyik tanulmány már előlegezi a következő, *Kultúrák határán* címet viselő konferencia témá-

ját: „Csak az lehet ironikus, aki tudja, ki is ő, és akiben kételyek merülnek fel önnön identitását illetően.”

Vallasek Júlia

A NYELVEN TÚLI MEGÉRTÉSRŐL

Balogh F. András: *Német–magyar irodalmi együttélések a Kárpát-medencében*

■ A sokszínűség gazdagság és többlet. Élénkséggel, vitalitással párosul, ez pedig eleve feltételezi, hogy az, amire vonatkoztatjuk, hatékonyan működik, s felhívja magára a figyelmet. Különösen jellemző ez a Kárpát-medencére, arra a régióra, ahol eleve sajátos helyzettel állunk szemben: itt kultúrák keverednek, többnemzetiségű egy-egy település, történelem hozta kényszer az együttélés. Mondhatnánk, hogy nehezebb az érvényesülés, mivel több „nyelven” kell megértetned magad. Az irodalmi élet ettől még (vagy talán éppen ezért) igen termékeny tud lenni. Emiatt fontos a kérdés, hogy mit tudunk kezdeni ezzel az állapottal. Meglátjuk benne a gazdagságot, a többletet? Felfedezzük a művek többnyelvű kódolását? Ha igen, képesek vagyunk a dekódolásra? Észrevesszük a nyelvben rejlő lehetőségeket s azt, hogy önmagában a beszéd még nem feltételezi a kommunikációt?

Balogh F. András könyvének átolvasása után akarva-akaratlan tolulnak fel bennünk az ilyen és hasonló jellegű kérdések. A *Német–magyar irodalmi együttélések a Kárpát-medencében* című tanulmánykötet egy sor olyan töltetű jelenséget tár föl, amelyben a nyelvi és regionális szempontok összefonódnak, s alapját képezik az írás, az idő és a történelmi kapcsolat megértésének. A szerző a Kárpát-medencei német irodalom fő jelenségeit és érdekességeit tárja elénk, folyamatosan rávilágítva a magyar–német irodalmi együttélés egy-egy izgalmasabb aspektusára. A szerző figyelmét az átjárhatóság köti le, azt kutatja, miként lehet egy-egy kultúra egy

másiknak a közvetítője. Nem véletlen például, hogy az 1989-es fordulat után nem csupán a régió német nyelvű műveinek száma növekedett meg, hanem ezek magyar nyelvű fordítása is egyre nagyobb jelentőséget nyert. Számottevő előrelépés ez, hiszen általában a nyelvek, kultúrák közötti kommunikáció és közvetítői szerep érvényesül. Nyitás ez, amely egyben túlélési lehetőség is.

Az irodalmak között történő átjárás mikéntjeire kielégítő választ találunk a különböző tematikájú tanulmányokban. Az írások a késő középkortól indítanak, leginkább azonban 20. századi írói sorsokat tárgyalnak. Részletes kutatás, precizitás, alapos munka van a gördülékeny stílusban írt megállapítások mögött, így összességében elmondható, hogy az olvasmányosság és tudományosság eme találkozása sokak megszólítására képes.

A kötet tizenegy fejezetet tartalmaz. Az első a turisták számára valószínűleg legnépszerűbb „regionális” alakot, Drakulát elemzi, ez lenne különben az első közös német, magyar és román irodalmi téma. Köztudott, hogy a legismertebb román kegyetlen uralgó volt, ezért nem meglepő, hogy Romániában a Vlad Ţepeş Drakulaként ábrázoló csuprok és pólók jelentik a fő attrakciót a turisták számára. Hogy ennek a népszerűségnek és maguknak a Drakula-szövegeknek milyen hiányosságai és eddig fel nem tárt szempontjai vannak, arra jól rávilágít a szóban forgó tanulmány. A szerző már vizsgálta elején leválasztja a 18. században elterjedt vámpírismus szövegrétegét a 15. században keletkezett tudósításokról, versekről. Filológ-

giai pontossággal járja körbe a kérdést, hogy hol a határ elbeszélés és krónika között, illetve milyen motivációja, netalán politikai háttértörténete lehet a szövegeknek.

A következő írás, melynek témája Szent István alakja a magyarországi német irodalomban, azt a kérdést járja körül, miként jön létre a kultúrrégió, s ez miként definiálja önmagát. Franz Xavier Girzick drámájának vizsgálatán keresztül jól körvonalazódik, hogy milyen a német irodalomnak a magyar kultúrához való viszonyulása, s milyen a Magyarországon meghonosodott német nemzetiségi kultúra a 18–19. század fordulóján. Rendhagyó témájú a soron következő tanulmány, melynek tárgya a tokaji bor a magyarországi német irodalomban. A „hegyaljai nedű” a német–magyar párhuzamban fontos szerepet töltött be, a 19. századi hazai német kultúrában kimondottan a magyar erények és magyar élet allegóriájává vált, és az örömmel, nemességgel kapcsolódott össze. Más kérdés, hogy ez később megváltozott, s elsősorban nem amiatt, hogy a bor mint téma kikopott az irodalomból. Sokkal inkább azért, mert Trianon, a deportáltak, a világháborúk egyaránt meghatározták a hangnemet a 20. században. Ezt többször is hangsúlyozza a kötet.

A negyedik fejezet Nagyszeben német irodalmával foglalkozik. Mindamellet, hogy átfogó képet nyújt a városról s az ottani alkotókról, jól szemlélteti Brassó helyzetét is, az erdélyi németiség másik irodalmi központját. Tények, adatok halmazának köszönhetően teljes körképet kapunk arról, hogy miként vált Szeben (később Brassó) kulturális, majd irodalmi centrummá. Van szó nyomdáról, olvasóegyletről, felsőoktatásról, színházról, újságról s legfőképpen írókról, azokról, akiket összeköt a kivándorlás tudata: Erwin Wittstock, Oskar Pastior, Franz Hodjak és mások. Ellenpélda ebben a sorban Joachim Wittstock, az egyedüli német író, aki a romániai forradalom után Nagyszebenben maradt.

A maradás–kivándorlás viszonyának megértésében sokat segítenek azok a sokszor megrendítőnek tűnő életutak, amelyekről a kötet további négy fejezetében olvashatunk. Négy alkotói ív, négy tapasztalat, négy

írói sors: Adolf Meschendörfer, az erdélyi német klasszikus, Hans Bergel, az 1956 folyamánaként bebörtönözött író, Franz Hodjak, az örök kételkedő és Richard Wagner, az ellenszegülő. Ők azok, akiknek életművével a szerző behatóan minket is megismertet. Balogh meggyőzően és hatásosan ír arról, mennyire nagy jelentőségű feladatot töltött be Meschendörfer. A mi régióinkban „az elsők között fogalmazta meg a nemzeti-nemzetiségi problémák súlyát, [...] ő az, aki a népek egymásraultaltságának kulturális dimenzióit irodalmi formában elének tárta” – olvashatjuk. A párbeszéd szükségszerűségét tapasztalhatjuk Hans Bergelnél is, akinek írói karrierjét súlyos börtön és kényszer-munka törte meg, majd szabadulása után a Nyugatot választotta. Hogy mennyire szorosan összekapcsolódik számára a földrajzi és kulturális otthon, az lemérhető abban, hogy ő egyszerre erdélyi és európai. „E két pólust egységben képviseli Bergel, az erdélyi kérdésekre európai módon reagál, a nemzetiségek humánus, egymás mellett történő kiteljesedésének módozatait vázolja” – fogalmaz találón Balogh. A soron következő alkotó azért is különösen érdekes számunkra, mert felesége magyar. Franz Hodjak is képes arra, hogy „Transsylvania, Kelet-Európát és Németországot kapcsolja össze”, de ironizáló hangneme miatt nem feloldást nyújt ezzel, hanem a kételkedést erősíti. A modernizációs folyamatok szükségességét vallja a hetvenes-nyolcvanas években, akárcsak Richard Wagner, aki ma már Berlinben él. Írásművészetéről ekképp olvashatunk: „Az aktív kulturális ismeretek Wagner igazi világa, a Balkán Európa részévé válik munkáiban, és a bánási németek élete a létezés határát feszítő világgá nemesül.” Wagner élettársa egyébként Herta Müller volt, a nemrég Nobel-díjjal kitüntetett író. A négy író különböző útjának közös jellemvonása mindenképp a megélt helyzetekben rejlik, abban a tényben, hogy ők egy történelmi tapasztalat átadói. Szavakba foglalják a szét-szakitottság érzését, a rendszer értelmetlenségét, a kisebbségi helyzetet, az együttélés lehetőségét, s ugyanakkor felteszik a kérdést is, hogy mit jelent a Balkánhoz tartozni, annak hagyományaiiban felnőni, majd elmenni

s mások számára önmagad lefordítani, olyanok számára ráadásul, akikkel összekapcsol az anyanyelved. A fejezetek, és nem csupán ezek, könyvajánlókat is bőven tartalmaznak, a könyv végére egy egész háziolvasmány-listával leszünk gazdagabbak.

A kötet utolsó három tanulmánya szorosan összefügg, mivel mindhárom aktuális kérdéseket boncolgat, valamilyen szinten mérlegelő, szintézisszerű képet nyújt a mai helyzetről, a Kárpát-medencei német irodalom és kultúra kilátásairól. Szó esik arról a rendkívül fontos dologról, hogy milyen identitása és esélye van ma a kisebbségi németiség kultúrájának, a régiókba szétszórt csoportoknak. Olvashatunk nemzetiségpolitikáról, a tradíció tudatának kérdéséről, ennek gyakorlati megjelenéseiről, nyelvkérdésről, Németország szerepéről, a többség szolidaritásának hiányáról, de a biztató irodalmi élet jól működő kommunikációs formáiról is. Végül pedig ott a csattanó, véleményem szerint a kötet egyik legizgalmasabb fejezete, mely a *Migráció, emigráció, kényszermigráció* címet viseli. Ebben rajzolódik ki leginkább, mit jelent a törés egy-egy

kisebbségi kultúrában, mivel jár a menni–maradni dilemma egy ember életében, hogyan lehet feldolgozni a 20. század népiirtásának terhes örökségét, „hiszen – mint ahogy Balogh F. András megállapítja – a holokauszt során megölték a régió német nyelvű polgári íróinak egy részét, Magyarországról teljesen eltűnt a német nyelvű polgári irodalom, Erdélyből kiveszett a jiddis népköltészet, Bukovina megszűnt német és jiddis nyelvű irodalmi régiónak lenni”. Ennek előzményeit, folyamatait, következményeit mutatja be a tanulmány.

A kötet fontos és hasznos információkkal lát el. Úgy mutatja be a Kárpát-medencei német–magyar irodalmi együttélés formáit, hogy közben rávilágít a nyelven túli megértés szükségességére. Történelmi háttérismertetet nyújt, imagológiai nézőpontot érvelnyesít, a humanista-toleráns magatartás példáit tárja elé, előítéleteket bont le. Legnagyobb érdeme, hogy bevon, megérteti magát, érdeklődővé tesz, s megerősíti az érzést: a vizsgált régió nem egy mindennapi hely.

Pap-Mike Ágnes

Selmeczi György Hommage à Korniss Péter című zeneművét vezényli a fotóművész kolozsvári kiállításán, 2010. március 3-án, a Bánffy-palotában.